

RECEPCIJA IVA VOJNOVIĆA U ITALIJI
S POSEBNIM OBZIROM NA PREVOĐENJE
DIJALEKTALNE KOMPONENTE U *DUBROVAČKOJ*
TRILOGIJI

Fedora Ferluga - Petronio

UDK: 821.163.42.09 Vojnović, I.

Recepcija Iva Vojnovića bila je među talijanskim slavistima najjača u međuraću i odmah poslije Drugoga svjetskog rata. U tridesetim godinama prošlog stoljeća Vojnovićem su se bavili Giovanni Maver, Arturo Cronia, Umberto Urbani. To su bili tzv. »polislavisti« koji su istovremeno pratili više slavenskih književnosti te proučavali u duhu tadašnjeg režima prije svega utjecaj talijanske književnosti na različite slavenske pisce. Poslije Drugoga svjetskog rata, Vojnovićem se opet bavio Arturo Cronia objavom knjige *Il teatro serbo-croato* (Milano, 1955.), u kojoj je opširnog pregledu hrvatskog i srpskog teatra pridodao i prijevod Vojnovićeve *Dubrovačke trilogije*, prvi dio *Allons enfants* ispod pera samoga Vojnovića, drugi i treći dio *Suton* i *Na taraci* u prijevodu svoje supruge Carmen Cronia. Kod tih prijevoda postavlja se pitanje zašto je izostala dijalektalna komponenta dubrovačkog dijalekta. Sve dijalektalne riječi prevedene su na talijanski književni jezik i samo navodnici označuju da se radi o dijalektalnim izrazima. Na taj se način gubi kolorit Vojnovićeva remek-djela. Autorica se pokušava u nekoliko primjera vjernije približiti izvorniku, prevođenjem dijalektalnih riječi na svoj tršćanski dijalekt,

veoma blizak mletačkome iz kojega proizlazi većina posuđenica u dubrovačkom narječju.

Ključne riječi: Ivo Vojnović, *Dubrovačka trilogija*, prijevod na talijanski, dijalektalna komponenta

Recepcija Iva Vojnovića bila je među talijanskim slavistima najjača u međuraću i odmah poslije Drugoga svjetskog rata. U tridesetim godinama prošlog stoljeća Vojnovićem su se bavili Giovanni Maver, Arturo Cronia, Umberto Urbani. To su bili tzv. »polislavisti« koji su istovremeno pratili više slavenskih književnosti te proučavali u duhu tadašnjeg režima prije svega utjecaj talijanske književnosti na različite slavenske pisce.

Prvi je opširno predstavio Vojnovića talijanskoj publici Giovanni Maver u časopisu *Europa orientalis* 1924. godine. Pohvalio je nadasve njegova djela s dubrovačkom tematikom i *Gospođu sa suncokretom* te *Imperatrix* kao djela u znaku simbolizma. Manje su mu se činile uvjerljivima drame iz srpske epopeje *Smrt majke Jugovića* i *Lazarovo vaskrsenje*. Opširnu je pozornost posvetio glazbenom elementu u *Ekvinociju* i Vojnovićevoj ideji o simfonijskom intermecu u toj drami koji bi prema autoru trebao biti uvertira k *Ukletome Holandežu* Richarda Wagnera.¹

Još opširniju je raspravu posvetio Vojnoviću Umberto Urbani tri godine poslije Mavera, 1927., u svojoj knjizi *Scrittori jugoslavi*,² ali ga doslovno označuje kao »un autore jugoslavo-semi-italiano«. To njegovo mišljenje bilo je u skladu s tadašnjim fašističkim režimom, a Urbani se među tadašnjim slavistima posebno isticao u prikazivanju hrvatskih autora

---

¹ Usp. Maver, G., »Ivo Vojnović«, *Europa Orinetalis*, IV (1924.), br. 11, str. 65-93.

² Usp. Urbani, U., *Scrittori jugoslavi*, Trieste, 1927., str. 137-155.

na iskrivljen način. Vojnoviću je bila majka Talijanka, rođena Serragli, s majkom se dopisivao isključivo na talijanskom itd.

Ali nije to sasvim istina, s majkom i s drugim članovima u obitelji dopisivao se također mješavinom različitih jezika: talijanskog i francuskog književnog jezika, mletačkog i dubrovačkog dijalekta.³ Ali Vojnović, prema Urbaniju, sa svojim kulturnim odgojem previše pripada zapadnoj kulturi da bi mogao biti uspješan i u dramama s balkanskom tematikom kao primjerice u *Smrti majke Jugovića*. Na kraju članka ga ipak definira kao hrvatskog D'Annunzija.

Iste je godine, 1927., Vojnoviću posvetio nekoliko rečenica Arturo Cronia u članku »Appunti di letteratura serbo-croata«⁴ te ga označio kao jednog od najslavnijih hrvatskih dramskih pisaca, ne samo među Hrvatima, nego među slavenskim autorima uopće.

Također u svojoj povijesti hrvatske i srpske književnosti *Storia della letteratura serbo-croata* iz 1963. Cronia pohvalno određuje Vojnovića kao najvećega hrvatskog dramskog pisca.⁵ Najdetaljnije se pak Cronia bavio Vojnovićem u svojoj knjizi *Il teatro serbo-croato* u uvodu k prijevodu *Dubrovačke trilogije*.⁶ U toj knjizi na prvih 70 stranica predstavlja povijest hrvatskoga i srpskog kazališta, a nakon toga objavljuje prijevod *Dubrovačke trilogije*, prvu jednočinku, *Allons enfants*, iz pera samoga Vojnovića, a drugu i treću jednočinku, *Suton* i *Na taraci*, iz pera njegove supruge Carmen Cronie.

Prvi put se prijevod prve jednočinke, *Allons enfants*, pojavio u Zadru u časopisu *Rivista Dalmatica* 1904., i to anonimno. Cronia je godine 1939. slučajno vidio u privatnoj knjižnici Andreja Relje u Zadru u istoj knjizi

---

³ Usp. Žeželj, M., *Gospar Ivo*, Zagreb, 1977., str. 27.

⁴ Usp. Cronia, A., »Appunti di letteratura serbo-croata«, *La cultura*, rivista mensile di filosofia, lettere ed arte, 15 /9 /1927., str. 485-490.

⁵ Usp. Cronia, A., *Storia della letteratura serbo-croata*, Milano, 1963., str. 485-490.

⁶ Usp. Cronia, A., *Il teatro serbo-croato*, Milano, 1955., str. 83-97.

vlasnoručni Vojnovićev potpis. Zato je bio uvjeren da je taj dio trilogije preveo sam Vojnović.⁷

Da je Vojnović prevodio samoga sebe svjedoči nam i podatak Liliane Missoni, nekadašnje docentice hrvatske književnosti na Sveučilištu u Napulju, u članku »Ivo Vojnović, traduttore di se stesso« u zborniku posvećenom Arturu Croniji 1967. godine.⁸ Radi se o talijanskom prijevodu u rukopisu dviju Vojnovićevih drama, *Imperatrix* i *Ekvinocijo*, koji se čuvaju u biblioteci Sveučilišta u Napulju.

Prema mišljenju Liliane Missoni, Vojnović nije dobro znao talijanski, jer ima u tim rukopisima puno grešaka. Na svu sreću, u rukopisima se nalazi i datum, za *Imperatrix* godina 1915., kada je Vojnović bio gotovo slijep te se nalazio u bolnici Sestara Milosrdnica u Zagrebu, za *Ekvinocijo* lipanj 1921., kada je bio u Nizzi, u još gore stanju. Sigurno je svoja djela diktirao osobi koja nije poznavala dobro talijanski.

U Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku čuvaju se brojni rukopisi i varijante Vojnovićevih djela, a među ostalim i neki drugi talijanski prijevod *Ekvinocija* pod naslovom *Equinozio d'autunno* s potpisom (pseudonimom) Mario d'Ombra (rkp. br. 499). Prevoditelj je u tom primjeru izvrsno poznavao talijanski.⁹

Nije zanemariv podatak da je Vojnović dobro poznavao talijanski, pohađao je, naime, i talijansku gimnaziju u Splitu.¹⁰ Poznavao je i mletački dijalekt, kako možemo razabrati iz njegove korespondencije, primjerice iz pisma što ga je uputio svojoj obitelji u Dubrovnik krajem rujna 1898. godine iz Supetra na Braču u kojemu je opisao kako su ga primili tamošnji stanovnici:

---

⁷ Usp. Cronia, A., *op. cit.*, str. 101.

⁸ Usp. Missoni, L., »Ivo Vojnović, traduttore di se stesso«, u: *Studi in onore di Arturo Cronia*, CESEO, Padova, 1967., str. 325-337.

⁹ Zahvaljujem dr. sc. Slavici Stojan iz Instituta za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku za taj podatak.

¹⁰ Usp. Žeželj, M., *Gospar Ivo*, *ibidem*.

»Un conte per noialtri ze una persona tropo pulita... Je me sentis chassé de mon pays, de ma maison, des mes parents – sans aucune raison! Oh! – Bog im prostio – Homo na večeru dalla siora Checca!«¹¹

U tom se odlomku vidi kako je miješao različite jezike i dijalekte: u prvoj rečenici pisao je na mletačkom narječju, u drugoj na francuskom književnom jeziku, u trećoj na hrvatskom književnom jeziku, u zadnjoj na dubrovačkom dijalektu.

Budući da se koristio mletačkim dijalektom, iz kojeg proizlazi većina posuđenica u dubrovačkom govoru, Vojnović je mogao vjernije prevesti *Allons enfants*. Međutim, preveo je to djelo na talijanski književni jezik, ne poštujući dijalektalnu komponentu dubrovačkog narječja. Sve dijalektalne riječi prevedene su na talijanski književni jezik i samo navodnici označuju da se radi o dijalektalnim izrazima. Istim se postupkom služila i Carmen Cronia kod drugog i trećeg dijela *Dubrovačke trilogije*. A na taj se način gubi pravi kolorit Vojnovićeva remek-djela.

Usporedimo sada jedan kratak odlomak na kraju trećeg dijela *Dubrovačke trilogije*, *Na taraci* – riječ je o prizoru u kojemu gospar Lukša sazna da je Vuko njegov sin – prvo u izvorniku, potom i prijevod istog odlomka ispod pera Carmen Cronije.

VUKO (*došao iz đardina i kao orjaška straža ostao vitak u mirnoj snazi prelijepoga tijela. Jednostavno*): Gosparu!...

GOSPAR LUKŠA (*zaustavio se, pak se napola obrnuo*): Ko si?

VUKO: Vuko iz Konavala.

GOSPAR LUKŠA (*dohodi tromo, zlovoljno do tavolina*): Ah! ti si.

VUKO: Spremio sam badnje i zatvorio magazin.

GOSPAR LUKŠA: A ključići?

---

¹¹ Usp. Žeželj, M., *op. cit.*, str. 86.

VUKO (*dodavajući mu ih*): Evo ih! – a znaš, gospodar! Napojio sam konje pa hajd, pred zorom!

GOSPAR LUKŠA (*spremajući ključe u tavalinu*): Jesi li večerô?

VUKO (*sa smiješkom, a zubi se bjelasaju ispod mrkijeh brkova*): Eh! Ko beg! – Boba i kunac beškota! –

GOSPAR LUKŠA (*nehotice*): Kašpita! (*Zamišljen*): Da ne zaboravim – kad ćeš se vratit? –

VUKO: Sutra trgamo u Bjelini kraj Ljute. – Bit će ga za dva dni! –

GOSPAR LUKŠA (*upućuje se prema stanu*): Ben!...a sad adio! – Uduni fero u stali prije nego zaspiš!

VUKO: Eh! Dobro govoriš, gospodar! – Svijeća, pa moj san!...

GOSPAR LUKŠA (*stao, pa pogledao. Hladni odsjev bijelog zvjezdanog neba prelijeva se po tvrdome čelu mladiću*): A ti spiš – dobro, je li!?

VUKO (*prošao rukom po zatioku, pak pogledao dlan i nasmijao se*): Eh! – kako kad!... Vas dan trudimo, kopamo, valjamo kamenje, bože prosti – kako živine! Pa navečer – eh! gospode bože! – baci se, na, i eto – zaspi, ko zaklan! –

GOSPAR LUKŠA: Zato ste i taki!

VUKO (*pljunu na zemlju*): A ma ima i dana, gospodar, kad ti nešto prisije. Pa ni oka ni truna – nego se sve vrti i duši – bog sačuvo! – pusta mora.

GOSPAR LUKŠA (*smiješeći se hoće opet da ide*): Znam – poznam je!... (*Mašući rukom*): A sad da si mi zaspo!

VUKO (*nije se maknuo, već prošao rupcem preko lica, pak se zagledao i izdahnuo*): Ah! – da bi bog i blažena gospa, ma...

GOSPAR LUKŠA (*do vrata; začuđen, smrknut, ali radoznao*): Ma ... što?...

VUKO (*pogledao na istok, a prsti se spleli i pucaju kao suho granje u vatri*): A kako ću zaspat, gospodar, kad mi ne dadu Jelu?!

GOSPAR LUKŠA (*prekrižio ruke iza leđa, pa mu se približuje gledajući ga posprdno u lice*): Ah... ma bravo!... Neka te vidim!...

VUKO (*poniknuo glavom, pak prevrće bijelim rukavima*): Eh! tako je, gosparu! – otkad su nas roditelji na pašu slali! Bila je malo dijete, kako jagnjić. A kako bi je čuvo! – Za nju sam brô divlje jagode i sunovrate. Za nju! – A što ćete!... Manjak – ko manjak!

GOSPAR LUKŠA: A sad kad smo ljudine – sad dohodimo u gospara – dajbudi za most – pa mu krademo djevojke.

VUKO: (*mirno gledajući ga*). Nije tako gosparu. Ja je pitam u vas – a vaša volja: hoćete li mi je dat, oli ne.

GOSPAR LUKŠA (*obrnuvši mu leđa*): A ja ti je ne dam. – Sad ćeš moć zaspat!

VUKO (*nepomičan*): A zašto mi je ne date?

GOSPAR LUKŠA (*naglo, oko u oko*): A ko te naučio da pitaš zašto?

VUKO (*prošao rukom preko lica, pak se zgledao u daljinu*): Trudno mi je, gosparu!

GOSPAR LUKŠA (*pogledao ga sa strane, mirno*): Može ti i bit. (*Skoro porugljivo*): Nema ništa, djetetina, a hoće da se ženi!

VUKO: Imam dvije ruke.

GOSPAR LUKŠA (*uskošeno*): Mogo bi ih imat i četiri! – Ne i ne – I njezina me majka molila: ne daj, gosparu... da mi pođe za nikoga!... jes... jes... rekla je baš za nikoga! –

VUKO (*podbočio se, pak pogledao gore gdje sve zvijezde trepere*): A ko je kriv?

GOSPAR LUKŠA: Kriv? – Ne razumijem te.

VUKO (*pogledao u zemlju pa mirno*): Eh! Vi to ne znate, gosparu. Ona je ćela rijet: nije moja ći za – spurjana!

GOSPAR LUKŠA (*dolazi polako do njega gledajući ga u lice*): I ti si?...
VUKO: Dovelu su me u povelju iz ošpedala. (*Pauza*).

GOSPAR LUKŠA (*okrenuo se, pa zamišljen i nekako zlovoljno*): Žô mi te je. – Vjerujem ti da si pošten – bit ćeš bolji i od puno našijeh, – oh!, ne dubitaj!... ma stisni dušu i nađi drugu.

VUKO (*objema rukama prošao preko lica, kao da se umiva. Duboko uzdahnuo, – pak se polako obrnuo da će poć*): A što ću!... Kad nećete...

GOSPAR LUKŠA (*prama sobi, uskošen*): E tanto basta!... da si mi uranio...

VUKO (*vadi iz pojasa knjigu*): Ova ti je od gospara paroka iz Čilipa...

GOSPAR LUKŠA (*uzimlje knjigu pa gleda Vuka*): Od dum Ivana?... Pa sad mi je davaš?!...

VUKO (*mirno*): Reko mi je da ti je predam ako mi ne pogodiš...

GOSPAR LUKŠA (*stavljajući jedito pismo u špag*): Ah!...možeš mu odmarijet: da ga pozdravljam i da mu je trud zaludu... Ma sapete!... (*Uputio se tromo prema zatku. Suton pokrio taracu kano pepelom. Samo je nebo svijetlo i visoko, visoko*).¹²

Predstavit ćemo sada kako zvuči prijevod ovog odlomka na talijanski iz pera Carmen Cronije.

VUKO (*è venuto dal »giardino« e come gigantesca sentinella è rimasto ritto nella calma forza del bellissimo corpo. Con semplicità*): Padrone!...

IL SIGNOR LUKSCIA (*si ferma e si volge a metà*): Chi sei?

VUKO: Vuko da Canali.

IL SIGNOR LUKSCIA (*va lento, svogliato fino al »tavolino«*) – Ah! Sei tu!

VUKO: Ho messo a posto i tini e chiuso il »magazzino«.

IL SIGNOR LUKSCIA: E le chavi?

VUKO (*dandogliele*): Eccole! E sai, padrone, ti ho abbeverato i cavalli, e domani, prima dell'alba, via!

IL SIGNOR LUKSCIA (*ripone le chiavi nel »tavolino«*): Hai cenato?

VUKO (*sorride e i denti biancheggiano sotto i baffi scuri*): Come un »pascià«! Fava ed un pezzo di biscotto.

---

¹² Odlomak je preuzet iz Vojnović, I., *Pjesme. Pripovijetke. Drame*, prir. M. Matković, PSHK, knj. 55, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1964., str. 302-304.

IL SIGNOR LUKSCIA (*senza volerlo*): »Caspita«! (*preoccupato*) Prima ch'io mi dimentichi, quando ritornerai?

VUKO: Domani si vendemmia a Bjelina presso Ljuta. Ce ne avremo per due giorni!

IL SIGNOR LUKSCIA (*si avvia verso l'abitazione*): »Ben«!... Ed ora »addio«! Spegni il »ferale« prima di addormentarti.

VUKO: Hai ragione, padrone! Spegnere il lume e poi dormire!...

IL SIGNOR LUKSCIA (*si alza, lo guarda: un freddo riverbero del cielo bianco e stellato si spande sulla dura fronte del giovane*): E dormi bene..., vero?

VUKO (*si passa con la mano la nuca, si guarda il palmo della mano e sorride*): Eh, conforme! Tutto il giorno ci affatichiamo, zappiamo, rovesciamo pietre, Dio ci perdoni, come bestie! E di sera – signor Iddio! – ti butti là... e ti addormenti come morto!

IL SIGNOR LUKSCIA: E perciò siete quello che siete!

VUKO (*sputando in terra*): Ma vede, padrone, ci sono dei giorni..., quando qualcosa ti va per traverso. E allora non chiudi occhio... e ti tormenti e ti trivelli... Dio me ne guardi! E' un vero incubo.

IL SIGNOR LUKSCIA (*sorridendo, sta per andarsene di nuovo*): Lo so, lo conosco! (*con un cenno della mano*) Ed ora, vai a dormire!

VUKO (*non si muove, si passa sul volto il fazzoletto, si incanta e sospira*): Ah, lo volesse Iddio e la beata Vergine, »ma«...

IL SIGNOR LUKSCIA (*presso la porta; meravigliato, accigliato, ma incuriosito*): »Ma«... cosa?

VUKO (*guarda ad Oriente, congiunge le mani e schiocca le dita come fucelli sul fuoco*): E come vuoi, padrone, che io dorma, se non mi danno Elena?!

IL SIGNOR LUKSCIA (*incrocia le mani dietro la schiena, gli si avvicina e lo fissa beffardo in volto*): Ah... »Ma bravo«!... Ch'io ti veda!...

VUKO (*china il capo e rimbocca le bianche maniche*): Eh!... La è così, da quando i genitori ci mandavano al pascolo. Era una piccola bambina,

come un agnellino. E come me la sapevo guardare! Per lei coglievo narcisi e more selvatiche: Per lei! Cosa vuole. I ragazzi, sono ragazzi.

IL SIGNOR LUKSCIA: Ed ora che siamo uomini fatti, ora andiamo dal padrone, e con la scusa di portare il »mosto« gli rubiamo le serve.

VUKO (*guardandolo tranquillamente*): Non è così, padrone! Io la chiedo a lei, e bontà sua se me la vuole dare o no.

IL SIGNOR LUKSCIA (*volgendogli le spalle*): Ed io non te la do. E adesso puoi andare a dormire.

VUKO (*immobile*): E perché non me la dà?

IL SIGNOR LUKSCIA (*di scatto, gli occhi negli occhi*): Chi ti ha insegnato a chiedere perché?

VUKO (*si passa il volto con la mano e fissa lo sguardo in lontananza*): E' dura, padrone!...

IL SIGNOR LUKSCIA (*lo guarda di traverso, tranquillo*): Può darsi!... (*quasi canzonandolo*) Non ha niente il ragazzaccio e vuol prendere moglie.

VUKO: Ho due braccia.

IL SIGNOR LUKSCIA (*stizzito*): Puoi averne anche quattro! Non e poi no! Anche sua madre mi aveva pregato di non darla a nessuno!... Sì! Sì!..., a nessuno!

VUKO (*si mette le mani sui fianchi e guarda su in alto le stelle che tremolano*): Di chi la colpa?

IL SIGNOR LUKSCIA: Di chi? Non ti comprendo.

VUKO (*guarda in terra, calmo*): Eh!, lei non lo sa, padrone. Essa ha voluto dire: mia figlia non è fatta per uno »spurio«!

IL SIGNOR LUKSCIA (*gli si fa da presso lentamente e lo guarda in volto*): Anche tu lo sei?

VUKO: Mi hanno preso in fasce dall'»ospedale«. (*Pausa*).

IL SIGNOR LUKSCIA (*s'è voltato, pensieroso e di malumore*): Poveretto! Sono convinto che sei onesto, sarai anche migliore di molti dei nostri, oh! »non dubitare«!... »Ma« mettiti il cuore in pace e trovane un'altra.

VUKO (*si passa il volto con tutte e due le mani come se si lavasse. Trae un profondo sospiro e si volge lentamente come per andarsene*): Cosa posso fare!... Se lei non vuole...

IL SIGNOR LUKSCIA (*andando verso la stanza, stizzito*): »E tanto basta«... Ed alzati per tempo!

VUKO (*cava fuori dalla cintura una lettera*): Questa te la manda il signor parroco di Cilip...

IL SIGNOR LUKSCIA (*prende la lettera e guarda Vuko*): La manda don Giovanni?... E adesso me la dai!

VUKO (*tranquillamente*): Mi ha detto di consegnartela se la cosa non andava...

IL SIGNOR LUKSCIA (*mettendo in tasca la lettera con rabbia*): Ah!... Puoi dirgli subito: che lo saluto e che la sua fatica è stata inutile... »Ma sapete«! (*si avvia lentamente verso il fondo. Il crepuscolo ha coperto la »terrazza« come una cenere. Solo il cielo è lucente e alto, tanto alto*).¹³

Kao što smo već spomenuli, prevoditeljica Carmen Cronia prevodi sve dubrovačke dijalektalne riječi na talijanski književni jezik te ih označuje samo u navodnicima. Osim toga, talijanizira i osobna i imena krajeva. Tako ime *Lukša* postaje *Lukscia*, *Jela Elena*, župnik iz Čilipâ *dum Ivan don Giovanni*! Barem u tom primjeru bi trebala paziti da ga čitatelj ne zamijeni s »don Juanom«! A što se tiče toponima, *Konavli* postaju *Canali*, *Čilipi Cilip*.

No, problem nisu samo posuđenice, antroponimi i toponimi nego i dijalektalni dubrovački morfološki oblici kao primjerice oblici radnog pridjeva: *večerô* umjesto *večerao*, *čuvô* umjesto *čuvao*, *rekô* umjesto *rekao* itd., infinitivni dijalektalni oblici *rijet* umjesto *reći*, *moć* umjesto *moći* itd.

---

¹³ Odlomak je preuzet iz Cronia, A., *Il teatro serbo-croato*, Milano, 1955., str. 216-219.

Zapravo, Vojnović je čitav tekst, osim nekih iznimki (prije svega u didaskalijama, napisanim na književnom jeziku), obilježio dubrovačkim govorom, a u svom prijevodu jednočinke *Allons enfants* označio je navodnicima samo posuđenice. Istim se postupkom služila i Carmen Cronia u drugom i trećem dijelu *Dubrovačke trilogije*. I za Vojnovića je vjerojatno bio prezahtjevan pothvat prevoditi skoro sve u dijalektu. Postavlja se, dakle, pitanje do koje mjere se prevoditelj može služiti dijalektom. Nije jednostavno prevoditi dijalektalne izraze počevši od izbora samog narječja. Najprikladnije bi bilo prevesti dijalektalnu komponentu mletačkim dijalektom, iz kojeg proizlazi većina posuđenica u dubrovačkom narječju, ili u krajnjem primjeru dijalektom koji je veoma blizak mletačkome.

Pokušat ću prikazati kako bi zvučao isti odlomak u prijevodu dubrovačkih riječi i oblika u mom tršćanskom narječju, koji je veoma blizak mletačkome. Neki su izrazi sasvim jednaki, zato sam mislila da je bolje označiti ove primjere u navodnicima i u kurzivu te ostaviti istovremeno i izvorni grafički oblik kao primjerice za izraz »*kašpita*« koji se potpuno podudara s tršćanskom te istovremeno talijanskom književnom riječju *caspita*, dok u samom kurzivu mogu ostati dijalektalne riječi koje se razlikuju od izvornika kao primjerice *kunac beškota* = *un toco de pan biscotà*.

VUKO (*è arrivato dal »giardin«¹⁴ e come una gigantesca sentinella è rimasto ritto nella tranquilla forza del bellissimo corpo. Con semplicità*): Padrone!...

IL SIGNOR LUKŠA (*si ferma e si volge a metà*): Chi sei?

VUKO: Vuko da Konavle.

IL SIGNOR LUKŠA: (*arriva fiacco, di malavoglia fino al »tavolin«*): Ah, sei tu!

VUKO: Ho messo a posto i tini e chiuso »*el magazin*«.

---

¹⁴ Svi su izrazi iz tršćanskog narječja preuzeti iz rječnika Doria, M., *Grande dizionario del dialetto triestino, storico – etimologico – fraseologico*, Edizioni Trieste Oggi, Trieste, 1991.

IL SIGNOR LUKŠA: E le chiavi?

VUKO (*dandogliele*): Eccole! – e sai, padrone! Ho dato da bere ai cavalli e, via, prima dell'alba.

IL SIGNOR LUKŠA (*riponendo le chiavi nel »tavolin«*): *Te ga zenà?*

VUKO (*con un sorrisino, mentre i denti bianchi spiccano sotto i baffi scuri*): Eh! come un pascià! – Fave e un toco de pan biscotà!

IL SIGNOR LUKŠA (*senza volerlo*): »Kašpita«! (Pensieroso): Prima che dimentichi – quando tornerai?

VUKO: *Domani se vendemia a Bjelina vizin Ljuta. Ghe ne gaveremo per do giorni.*

IL SIGNOR LUKŠA: (*s'incammina verso l'abitazione*): »Ben«... e adesso »adio«! – *Distuda el feral drento la stala prima de indormenzarte.*

VUKO: Eh! Parli bene, padrone! Spegner la candela e poi dormire!

IL SIGNOR LUKŠA: (*si alza e poi lo guarda. Un freddo riflesso del bianco cielo stellato si spande sulla solida fronte del giovane*): *E ti te dormi ben – xe vero?*

VUKO (*si passa la mano sulla nuca, poi si guarda il palmo della mano e sorride*): *Eh! – Dipendi!... Tuto el giorno lavoremo, zapemo, rodolemo le piere, Dio me perdoni; come bestie! E de sera – eh!, Dio mio! – te se buti là e te se indormenzi – de boto! –*

IL SIGNOR LUKŠA: Perciò siete quello che siete.

VUKO (*sputando in terra*): *Ma ci sono dei giorni, padrone, quando qualcosa va par traverso. E no te pol serar ocio – tuto gira e te sofiga – che Dio me guardi – un vero incubo.*

IL SIGNOR LUKŠA: (*sorridendo, sta per andarsene di nuovo*): *Lo so – lo so!... (con un cenno della mano): E adesso va' a dormir!*

VUKO (*non si muove, ma si passa il fazzoletto sul viso, si incanta e sospira*): Ah, volesse il Signore e la Beata Vergine, »ma«...

IL SIGNOR LUKŠA (*sulla porta, sorpreso, accigliato, ma incuriosito*): »Ma«... cosa?...

VUKO (*guarda verso oriente, incrocia le dita e le fa schioccare come ramoscelli sul fuoco*): E come vuoi che dorma, padrone, quando non mi danno Jela?!

IL SIGNOR LUKŠA (*incrocia le mani dietro la schiena e gli si avvicina guardandolo beffardo*): Ah... »ma bravo«... *Che te vedo!...*

VUKO (*china la testa e si rimbocca le maniche bianche*): Eh! E così, padrone! – da quando i genitori ci mandavano al pascolo. Era una piccola bambina, come un agnellino. E come mi preoccupavo per lei. *Per ela ciolevo fragoline e narcisi. Per ela! – Cosa la vol!... Mato po, mato!*

IL SIGNOR LUKŠA: Ed ora che siamo uomini fatti, ora andiamo dal padrone e con la scusa di portare il »mosto« gli rubiamo le serve.

VUKO (*guardandolo tranquillamente*): Non è così, padrone. *Mi ghe la sto domandando e dipendi da voialtri se me la volè dar o no.*

IL SIGNOR LUKŠA (*volgendogli le spalle*): Ed io non te la do. – *E adesso te pol andar a dormir.*

VUKO (*immobile*): E perché non me la date?

IL SIGNOR LUKŠA (*di scatto, guardandolo dritto negli occhi*): E chi ti ha insegnato di chiedere perché?

VUKO (*si passa la mano sul volto e fissa lo sguardo in lontananza*): *La xe dura, paron!...*

IL SIGNOR LUKŠA (*lo guarda di traverso, tranquillo*): Per forza!... *No'l ga gnente el mulon e el se vol sposar!*

VUKO: *Go do brazi.*

IL SIGNOR LUKŠA (*stizzito*): *Te podesi averghene anca quatro.* – No e no! – Anche sua madre mi ha pregato: non permettere, padrone, che si sposi, con nessuno!... sì sì... ha proprio detto: con nessuno!

VUKO (*si mette le mani sui fianchi e guarda su in alto le stelle che tremolano*): E di chi è la colpa?

IL SIGNOR LUKŠA: La colpa? – Non ti capisco.

VUKO (*guarda a terra tranquillo*): Voi non lo sapete, padrone. *La voleva dir: mia fia non xe fata per un bastardo.*

IL SIGNOR LUKŠA: *Anca ti te son...?*

VUKO (*tira fuori dalla cintura una letera*): *Questa xe par ti dal sior paroco de Čilipi...*

IL SIGNOR LUKŠA: (*prende la letera e guarda Vuko*): *Da don Ivan?... E adesso te me la da?*

VUKO (*tranquillo*): *El me ga dito che te la dago, se no se metemo d'acordo.*

IL SIGNOR LUKŠA (*mettendo con rabbia la lettera in scarsela*): *Ah!... Te ghe pol subito dir: che lo saluto e che la sua fatica è stata inutile... »Ma savé« (si avvia lentamente verso il fondo. Il crepuscolo ha coperto tutta la »teraza« come con la cenere. Solo il cielo è luminoso e alto, alto).*

Nije se jednostavno što vjernije približiti u prijevodu Vojnovićevu izvorniku. Ima tu i drugih jezičnih poteškoća kao recimo kad Vojnović reproducira Vukov seljački govor iz Konavala koji je dosta sličan hrvatskom književnom jeziku. Primjerice u odlomku, kada gospodar Lukša kaže: – *Nema ništa djetetina, a hoće da se ženi!* – Vuko odgovara: – *Imam dvije ruke.*¹⁵ – dobro bi bilo to prevesti nekom dijalektalnom varijantom, a to je stvarno teško. I to sam u tom primjeru prevela na tršćanski dijalekt: – *Go do brazi.* – Isto vrijedi za sve ostale odlomke gdje nastupa Vuko.¹⁶

Iako se dijalektalni izrazi rijetko pojavljuju u didaskalijama, ponekad je bolje prevesti ih na književni jezik iz stilskih razloga.

Tako, primjerice, na početku odlomka bolje je prevesti riječ *ključ* književno *le chiavi* nego dijalektalno *le ciave* jer u kontekstu to bolje zvuči:

GOSPAR LUKŠA (*spremajući ključ* u *tavolinu*)¹⁷ bolje je prevesti:

IL SIGNOR LUKŠA (*riponendo* le *chiavi* nel »*tavolin*«), nego (*riponendo* le *ciave* nel »*tavolin*«).

¹⁵ Usp. Ivo Vojnović, *op. cit.*, str. 303.

¹⁶ Glede Vukova seljačkog govora usp. Čale, F., »Dva aspekta u stilu Dubrovačke trilogije«, *Dubrovnik*, 1957., 3-4, str. 83.

¹⁷ Usp. Vojnović, I., *op. cit.*, str. 302.

Osim toga, Vojnović upotrebljava ponekad u didaskalijama za isti pojam dijalektalni izraz i književni. U takvim primjerima potrebno je to posebno označiti, primjerice, kada se izmjenjuju za riječ *pismo* dijalektalni izraz *knjiga* i književni *pismo*. Tada se u prijevodu pojavljuju *letera* (dijalektalno) te *lettera* (književno):

GOSPAR LUKŠA (*uzimlje knjigu pa gleda Vuka*):

IL SIGNOR LUKŠA (*prende la letera e guarda Vuko*):

GOSPAR LUKŠA (*stavljajući jedito pismo u špag*):

IL SIGNOR LUKŠA (*mettendo con rabbia la lettera in scarsela*).

Ni jedan kritičar nije obrađivao dubrovački dijalektalni element u talijanskim prijevodima *Dubrovačke trilogije*. U jednoj od rijetkih recenzija talijanskog prijevoda drugog i trećeg čina *Dubrovačke trilogije* iz pera Carmen Cronije, taj se prijevod navodi kao najbolji prijevod tog djela, doslovno:

[...] Carmen Cronia je vjerno ali ne ropski pretočila u talijanski jezik mnogo od ljepote Vojnovićeve poetske vizije. S izvrsnim poznavanjem dubrovačkog govora i s dubokim uživljavanjem u svijet Vojnovićeve umjetnosti, ona je u svoj prijevod dala najviše, što se od prevodioca očekuje. [...] Vojnovićeva talijanska verzija prvog dijela ostaje zanimljiv dokument, ali bi možda bilo bolje, s obzirom na svrhu ove edicije, da je i ovaj dio prevela Carmen Cronia.¹⁸

Nevjerojatno je koliko je to površan kritički pristup.

Najveći je problem kod talijanskog prijevoda *Dubrovačke trilogije* Vojnovićeva talijanska verzija prvog čina. Autor se, naime, odlučio pretočiti *Allons enfants* na talijanski književni jezik te označiti navodnicima samo

---

¹⁸ Usp. Čale, F. – Zorić, M., »*Dubrovačka trilogija* u talijanskom prijevodu«, *Dubrovnik*, 1956., str. 95.

leksičke osobitosti dubrovačkog dijalekta. Njegovo je poznavanje talijanskog jezika bilo odlično, a kompletan prijevod na mletački dijalekt, koji bi najbolje prikazao lokalni kolorit dubrovačkog ambijenta, ipak je predstavljao za autora preveliki pothvat.

Carmen Cronia vjerno je slijedila Vojnovićev prevodilački postupak te sebi uopće nije postavljala problem glede nekog dijalektalnog prijevoda. Mogla je izabrati mletački ili, još bolje, padovanski dijalekt, jer je sigurno poznavala padovanski govor. Naime, njezin je suprug Arturo Cronia predavao na padovanskom sveučilištu više od tridesetak godina. Čini nam se stvarno smionim tvrditi da bi bilo bolje da je i prvi dio *Dubrovačke trilogije* u knjizi *Il teatro serbo-croato* prevela Carmen Cronia umjesto Vojnovića. Autor je svakako najbolje poznao vlastito djelo. Pokušao ga je približiti talijanskoj publici na drukčiji način proširivanjem didaskalija koje odstupaju na više mjesta od hrvatske verzije.¹⁹

Nevjerojatno je da se hrvatska književna kritika, osim rijetkih iznimki,²⁰ tako malo bavila prijevodima dijalektalne književnosti koja ipak predstavlja nezanemariv dio hrvatske književne kulture.

---

¹⁹ Didaskalija na početku *Allons enfants*, gdje Vojnović opisuje Orsatovu sobu, u Vojnovićevu talijanskom prijevodu je, primjerice, namjerno proširena u usporedbi s izvornikom (usp. Vojnović, I., *op. cit.*, str. 215-217 i Cronia, A., *Il teatro serbo-croato*, *op. cit.*, str. 107-109).

²⁰ Usp. Košutić-Brozović, N., »O problemu prevođenja s dijalekata«, *Croatica* 3, sv. 3, 1972., str. 97-106.

LA RICEZIONE DI IVO VOJNOVIĆ IN ITALIA CON PARTICOLARE
RIGUARDO DELLA COMPONENTE DIALETTALE NELLA *DUBROVAČKA*
TRILOGIJA

R i a s s u n t o

La ricezione di Ivo Vojnović è stata molto importante fra gli slavisti italiani specialmente fra le due guerre e subito dopo la seconda guerra mondiale. Negli anni Trenta del secolo scorso si sono occupati di Vojnović Giovanni Maver, Arturo Cronia, Umberto Urbani. Erano i cosiddetti »polislavisti« che si occupavano contemporaneamente di più letterature slave analizzandole alla luce del clima politico dell'epoca, soffermandosi in primo luogo sull'influsso della letteratura italiana su vari autori slavi.

Dopo la seconda guerra mondiale si occupò nuovamente di Vojnović Arturo Cronia con la pubblicazione del volume *Il teatro serbo-croato* (Milano 1955) in cui ad un'ampia panoramica del teatro croato e serbo aggiunse anche la traduzione della *Dubrovačka trilogija* (Trilogia ragusea) di Ivo Vojnović, la prima parte *Allons enfants* nella traduzione dello stesso Vojnović, la seconda *Suton* (Crepuscolo) e la terza *Na taraci* (Sulla terrazza) nella traduzione della moglie Carmen Cronia.

Ci si chiede come mai in queste traduzioni sia stata tralasciata la componente dialettale ragusea. Tutti i termini dialettali sono tradotti nell'italiano letterario e soltanto le virgolette indicano che si tratta di termini della parlata ragusea. In questo modo si perde il vero colorito del capolavoro di Vojnović. L'autrice cerca con alcuni esempi di avvicinarsi in modo più fedele all'originale con la traduzione dei termini dialettali nel suo dialetto triestino, molto vicino al veneziano, da cui trae origine la maggior parte dei prestiti nel dialetto raguseo.

Parole chiave: Ivo Vojnović, *Dubrovačka trilogija*, traduzione in italiano, componenti dialettali